

tram da pre čitanja ovog dela treba imati na umu da ono predstavlja pokušaj *razumevanja*, a ne toliko *kritike* načina na koje su različite političke frakcije u Srbiji pokušavale da se suoče sa političkom situacijom u kojoj su se međusobno borile da donesu sopstveni politički doprinos/uticaj.

Knjigu bih posebno preporučila čitaocima iz oblasti društveno-humanističkih nauka, ali i sfere političke i pravne prakse, kao i svim akterima u javnosti.

Ivana Gačanović

Lidija Radulović, *Pol/rod i religija: konstrukcija roda u narodnoj religiji Srba*, Srpski genealoški centar: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Čigoja štampa, Beograd 2009, 402 stranice

Knjiga *Pol/rod i religija: konstrukcija roda u narodnoj religiji Srba* je nastala na osnovu skraćene doktorske disertacije Lidije Radulović, odbranjena na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu 2007. godine. Ujedno predstavlja i rezultat rada na projektu Antropologija u XX veku: teorijski i metodološki dometi, koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

Predmet istraživanja autorke je socijalna i kulturna konstrukcija roda u narodnoj religiji Srba u XIX i prvoj polovini XX veka. Osnovni teorijski okvir istraživanja je socijalni konstrukcionizam, a metod je analiza diskursa. Istraživanje se temelji na etnografskoj građi koja se, u duhu konstrukcionizma, posmatra kao konstrukcija etnografa, nastala na osnovu konstrukcije (muških) ispitanika. Autorka sebi postavlja nekoliko ciljeva: da pokaže kako se putem vere konstruišu, opravdavaju i reprodukuju rodni odnosi, koji ne počivaju isključivo na androcentričnoj hijerarhiji; da ukaže na mehanizme dominacije u ideološkom diskursu narodne religije, identifikujući preovlađujući diskurs i ukazujući na udeo koji takav diskurs ima u formiranju rodnih identiteta ili uspostavljanju odnosa moći; da izdvoji alternativne strategije u diskurzivnim praksama, što dalje omogućava relativizaciju mistifikacije izvora potčinjavanja žena.

Između predgovora i zaključka se nalazi šest poglavlja. U prvom poglavlju (*Od antropologije žene, preko istraživanja roda do istraživanja religije i roda*) autorka se bavi razvojem istraživanja koja su se u društvenim naukama i humanističkim disciplinama kretala od istraživanja žena, preko istraživanja pola/roda, do istraživanja religije i roda. Ona se u ovom delu osvrće ina osnovne pojmove teorije roda, kritikujući neke epistemološke principe klasičnih društvenih nauka, biološki determinizam, koncept binarnih opozicija, kao i tradicionalna shvatanja maskulnosti, femininosti i seksualnosti. Drugo po-

glavlje (*Teorijski pristupi istraživanju roda*) se osvrće na konstrukcionističku paradigmu istraživanja roda, Burdijeovu teoriju o simboličkom i svetom kapitalu. Zatim se bavi metodološkim okvirom istraživanja – analizom diskursa. U trećem poglavlju (*Narodna religija: diskursi konstrukcije roda*) autorka se kritički osvrće na neke pristupe istraživanja narodne religije, oslanja se na analizu konstrukcije roda u narodnoj religiji i preispituje tezu o hijerarhiji kao osnovnom principu organizacije pola i roda u narodnoj religiji Srba. Četvrto poglavlje (*Socijalna i kulturna konstrukcija pola/roda*) tretira konstrukciju patrijarhatskih odnosa pola/roda i različitih diskursa koji su s njom u vezi (diskurs devičanstva, diskurs seksualnosti i diskursi materinstva). U okviru diskursa materinstva autorka izdvaja pravoslavni diskurs materinstva koji predstavlja idealan model majke u tradicijskoj kulturi Srba i diskurse magijskih praksi i tabua koji se javljaju kao strategije u izgradnji alternativnog diskursa materinstva. U petom poglavlju (*Diskursi rodne magije*) autorka se bavi problematizovanjem rodne magije i odnosom pravoslavne crkve prema magiji. Analizom fenomena rusalja kao primera "profesionalizacije" proročke prakse, ukazuje da je povezivanje religije i proročke funkcije sa muškim i magije sa isključivo ženskim poljem delovanja teorijska konstrukcija koja ne odgovara društvenoj realnosti. U šestom poglavlju (*Demonologija roda*) autorka polazi od osnovnih karakteristika maskulinih i femininih demona, a zatim detaljno analizira neka od demonskih bića u ljudskom obličju. Ukazuje na to da su ženski demoni češće predstavljeni suprotno od stereotipnih ženskih karakteristika u patrijarhalnom društvu, što delimično važi i za muške demone. Posmatra konstrukciju pola/roda na primeru zduhaća i veštice, rodnu "sudbinu" veštice i vampira, kao osujećenog mitskog (maskulinog) pretka.

Autorka se odlučila da putem analize roda dođe do drugačije slike o narodnoj religiji u tradicijskoj kulturi. Sa druge strane, istraživanjem narodne religije došla je do jedne drugačije slike o kulturnoj konstrukciji roda i rodni odnosa. Osnovna teza koja se provlači kroz rad ističe da narodna religija Srba ne počiva isključivo na hijerarhijskom principu organizacije pola/roda, gde, preraspodelom uloga u religijskoj sferi, jedan pol/rod zauzima niži položaj u odnosu na drugi. Autorka podvlači da je narodna religija područje heterarhije moći u tradicionalnoj kulturi Srba. U tom smislu, ne postoji apsolutna moć muškarca, već se u području svetog vrši preraspodela religijske moći zavisno od situacije i konteksta. Ona stavlja akcenat na fenomen konstrukcije "muškog" i "ženskog", kao i njihovog međusobnog odnosa u tradicijskoj kulturi Srba u XIX i prvoj polovini XX veka. Na ovaj način se dovodi u pitanje androcentrična hijerarhija i ukazuje na manjkavost dualističke koncepcije.

Ovaj rad nam nudi temeljan prikaz razvoja teorija i teorijskih koncepata koji se bave istraživanjem roda, sa posebnim akcentom na studije religije i roda. Zatim, analizom različitih diskursa u okviru narodne religije, sistematično prezentuje socijalne i kulturne konstrukcije pola/roda. Tako autorka, koristeći

Prikazi i kritike / Review & Critique

perspektivu istraživanja roda, na jedan, u domaćoj nauci, novi način promišlja narodnu religiju Srba. Ona postavlja niz pitanja koja bi mogla pokrenuti dalja istraživanja, s ciljem da se unaprede empirijske i teorijske konceptualizacije religije i roda.

Nataša Mladenović